

“Ontgrendeld” ... een sleutel voor de toekomst van verstandelijk gehandicapte geïnterneerden

Wie zijn we?

Centrum OBRA vzw uit Evergem, bij Gent, is opgericht in september 1974 en erkend en gesubsidieerd door het Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap en biedt aan een 60-tal volwassen personen met een handicap dagelijks dagactiviteiten aan.

In 2001 stelde ik me als directeur de vraag...zouden er verstandelijk gehandicapten in de gevangenis van Gent verblijven? Eigenlijk leek me dit een overbodige vraag...tot mijn verbazing was dit echter wel het geval!

Samen met de directie en het personeel van de gevangenis van Gent startten we op november 2001 een werking voor personen met een verstandelijke handicap die geïnterneerd waren en in de gevangenis van Gent verbleven en dit om hen voor te bereiden op een mogelijke reïntegratie.

Er wordt agogisch personeel ingezet om een aanbod van dagactiviteiten uit te bouwen binnen en buiten de muren van de Gentse gevangenis, de “Nieuwe Wandeling”.

Concreet betekent dit dat dagelijks begeleiders (waaronder opvoeders, orthopedagoog en kinesitherapeut) binnen het reguliere gevangenisregime de geïnterneerden met een verstandelijke handicap een adequaat aanbod geven op maat.

De gevangenis van Gent zorgt voor de penitentiaire omkadering en infrastructuur. Daarnaast zien we de Commissie tot Bescherming van de Maatschappij, het Ministerie van Welzijn en Gelijke Kansen, het Justitieel Welzijnswerk en de samenleving met haar zorg- en dienstverlening als partners in dit project.

Onze activiteiten situeren zich op creatief, cultureel, educatief en sportief vlak. Er wordt zowel in groep als individueel gewerkt en het aanbod wordt aangepast aan de mogelijkheden en interesses van elke persoon.

Doelgroep

Onze doelgroep bestaat uit mensen die voldoen aan alle onderstaande voorwaarden:

- geïnterneerd
- met een verstandelijke handicap
- ingeschreven bij het Vlaams Fonds (VFSIPH)
- kans op vrijlating en reïntegratie

We beperken ons tot mensen met een verstandelijke handicap omdat de ervaring binnen de gevangenis leert dat veel van deze mensen tussen de mazen van het net vallen en aangepaste begeleiding nodig hebben. Zij komen moeilijker of niet aan bod als het gaat om activiteiten georganiseerd binnen de gevangenis. Onder de geïnterneerden in Gent zijn er gemiddeld 25 personen die een handicap hebben erkend door het Vlaams Fonds.

Het doel

Het **doel** van onze werking is geïnterneerden met een verstandelijke handicap voor te bereiden op hun integratie in de samenleving, nl door het verbeteren en verhogen van de sociale zelfredzaamheid, alsook het individueel uitstippelen van een sociaal zorgnetwerk, gekaderd in de mogelijkheden en de beperkingen van het individu.

Integratie kunnen we in deze situatie van internering/detentie omschrijven als: streven naar een plaats in de maatschappij, in een omgeving die aangepast is aan hun problematiek.

Wat verwacht de maatschappij in deze?

- Problemen / redenen van detentie zijn onder controle (of onder begeleiding) of opgelost: (pre)-therapeutisch, budgettair, farmaceutisch, slachtoffer, ...
- De huidige situatie is beheersbaar (op het moment van vrijlating) door de persoon zelf én is meetbaar, controleerbaar door externen.
- Positief zicht op de toekomst. De persoon is in staat zijn eigen leven op alle domeinen zelf te organiseren óf indien hij geconfronteerd wordt met eigen beperkingen weet hij/zij via het sociaal netwerk bij welke diensten hij/zij gerichte hulp kan inroepen.

Door middel van aangepaste activiteiten willen we een verantwoorde bezigheid aanreiken die bijdraagt tot de positieve ontplooiing van de deelnemende persoon. Het project streeft drie basisdoelstellingen na:

- voorbereiding op reïntegratie:
- uitbouwen van een activiteitenpakket voor een verantwoorde bezigheid, werk, ontspanning, sociale contacten, ...
- opbouwen en verspreiden van de knowhow omtrent de doelgroep om de maatschappij voor te bereiden op de reïntegratie.

De uiteindelijke bedoeling is dus dat deze personen buiten de muren van de gevangenis kunnen aansluiten bij het normale maatschappelijke leven of bij de hulpverlening van het Vlaams Fonds waar zij gezien hun verstandelijke handicap recht op hebben.

In ons opzet is het ook niet alleen de bedoeling om mensen 'uit de gevangenis' te krijgen. We willen de slaagkansen van hun integratie zo goed mogelijk voorbereiden. We trachten dit zoveel mogelijk vanuit een lange termijnperspectief te benaderen.

Daarom werken we onder andere aan:

- het stimuleren van vaardigheden zoals zelfbeheersing, verantwoordelijkheidsgevoel, samenwerken, persoonlijkheidsvorming, sociale en maatschappelijke vaardigheden, enz.
- leren omgaan met vrijheid
- pre-jobtraining
- voorbereiden op waarden, normen en regels
- opbouwen van een realistisch en positief zelfbeeld
- zelfstandigheid en zelfredzaamheid
- voorbereiden op het Vlaams Fonds-milieu dat zij binnentreden
- werken aan een positief zelfbeeld

Ook de samenleving moet worden voorbereid op komst van deze doelgroep. We richten ons voornamelijk op instellingen en voorzieningen van het Vlaams Fonds voor sociale Integratie, binnen de Geestelijke Gezondheidszorg en het Algemeen Welzijnswerk.

Er zal echter steeds een groep blijven bestaan voor wie een leven geïntegreerd in de maatschappij niet mogelijk blijkt (zogenaamde high-risk patiënten). Voor deze mensen is een aangepaste omgeving nodig in een beschermde en beveiligde structuur. We bieden hen een ondersteunend aanbod binnen de gevangenis.

Enkele aandachtspunten omtrent geïnterneerden in de gevangenis

Mensen met een verstandelijke handicap hebben (intensieve) begeleiding nodig op verschillende vlakken van het leven. In de gevangenis is dit niet anders.

In het reguliere gevangenis aanbod voor gedetineerden vallen zij vaak uit de boot en deze groep is kwetsbaar tussen andere gedetineerden omdat zij minder in staat zijn voor zichzelf op te komen. Dit vergroot de kans tot geslotenheid, isolement, wat juist nefast is in het kader van de reïntegratie in de maatschappij.

Klassieke verschillen tussen penitentiair denken en agogisch denken

Een grote uitzondering in deze is zeker de werking in de gevangenis van Gent, waar grote inspanningen worden gedaan om een aangepaste leefomgeving te creëren.

In onderstaande tabel is een ruwe vergelijking gemaakt tussen penitentiaire en therapeutische werkpunten. Dit is natuurlijk zeer zwart-wit gesteld, maar het gaat hem in de eerste plaats over het aanduiden van basisprincipes van waaruit vertrokken wordt. Het is helemaal niet de bedoeling hiermee een waardeoordeel uit te spreken.

Denken vanuit therapeutische invalshoek	Denken vanuit een penitentiaire invalshoek
vanuit zorgvraag en nood van de persoon met oog voor deskundige begeleiding en ondersteuning op maat	Vanuit vraag van de samenleving om bescherming en beveiliging
integratie en inclusie	Segregatie / stigmatisering
Voorbereiding op: zelfbepaling, zelfverantwoordelijkheid en zelfcontrole	aanpassen aan: externe controle en gezag
dialogoog rond zelfbepaling en zelfverantwoordelijkheid	oplegging van externe normen, regels, verwachtingen
relatie op basis van vertrouwen	relatie op basis van 'wantrouwen'
probleemsituaties zijn leerkansen	probleemsituaties zijn een probleem
agogisch omgaan met straffen en belonen, samen naar oplossingen zoeken, alternatieven	tucht en straf
werkmateriaal	potentiële wapens

Wat is aangepaste begeleiding:

- Inzicht in en begrip voor de geïnterneerde met een verstandelijke handicap en zijn problematiek (internering is geen veroordeling, mensen met een zorgbehoefte, wat betekent het om een verstandelijke handicap en andere problemen te hebben, ...)
- Grondhouding van respect voor de persoon
- Aangepaste communicatie met de persoon (aangepast op zijn niveau van begrijpen)
- Individuele aandacht bieden voor zijn problemen, emoties, vragen, ... en aanbieden van sociaal contact, een 'babbel'
- Actief benaderen van de persoon: de persoon zelf met regelmaat uitnodigen, hem opzoeken, hem stimuleren en activeren...
- De persoon vertrouwen geven en vanuit dit vertrouwen werken aan zijn ik-waarde. (proberen komaf te maken met de stigmatisering 'ik kan niets', 'ik deug niet')

Individuele handelingsplanning en individueel traject

De basis van onze werking met elke deelnemer is de handelingsplanning, een aangepast instrument of proces om ons een beeld te vormen van vaardigheden en werkpunten, ondersteuningsnood en toekomstperspectieven voor elke persoon.

We trachten informatie uit verschillende bronnen, contacten met verschillende diensten en onze contacten met de persoon in kwestie te integreren in ons basisverslag. Het houdt ook in dat we veelvuldig in overleg gaan met diensten binnen en buiten de gevangenis (permanentie van onze sociale dienst en ortho-agoge in de gevangenis). Er wordt meer en meer gericht samengewerkt in het voorbereiden en uitwerken van de reïntegratie in de samenleving met PSD, CBM en PB's (Antro).

Op basis van deze beeldvorming binnen de handelingsplanning stippelen we een individueel traject uit voor de deelnemers met stappen, doelstellingen, evaluaties enz. naar de reïntegratie toe. Dit wordt zoveel mogelijk besproken met de persoon zelf zodanig dat hij inzicht heeft in zijn situatie. Concreet gaat dit over de stappen binnen onze werking en over stappen in zijn reïntegratie.

Onze sociale dienst/ortho-agoge begeleidt ook contacten met voorzieningen (bvb. voor intake-gesprekken).

Op basis van zijn functioneren in onze werking binnen de gevangenis worden de deelnemers geëvalueerd en kunnen zijn in aanmerking komen voor activiteiten buiten de gevangenis. Advies wordt gevraagd aan de diensten binnen de gevangenis (psychosociale dienst, psychiater...) en voorstellen worden gedaan aan de Commissie tot Bescherming van de Maatschappij via de PSD.

Hoe worden mensen voorbereid? Wat is ons aanbod?

In de gevangenis

Activiteiten dagelijks leven (ADL) om 6h30 's morgens

Informatieve en voorlichtingsfunctie

Individuele ondersteuning op het vlak van de persoonlijke hygiëne, netheid in cel,...

Vaak gebeurt het dat de geïnterneerde met een verstandelijke handicap er slordig bijloopt (reden: niet gemotiveerd, niet in de mogelijkheid mentaal, fysiek,...). Dit beeld proberen we te doorbreken door 's morgens bij de personen op cel te gaan en te kijken waar de individuele noden liggen (persoonlijke verzorging, het niet kunnen opmaken van zijn bed, het niet poetsen van de tanden, incontinentieproblemen, wanneer doet men proper ondergoed aan,...). Bij hen bij wie het nodig is bieden we ondersteuning, stimuleren we hen tot het nemen van een dagelijkse douche (hiervoor wordt vooraf een extra douchepakket aangevraagd). De begeleiding probeert eveneens aan de gasten duidelijk te maken *waarom* hygiëne en zelfzorg belangrijk is (vb. waarom moet ik mijn tanden poetsen?).

Door een meer verzorgd voorkomen krijgt de persoon een *positiever zelfbeeld*. Hij zal vlugger door de anderen opgenomen worden dan wanneer hij er slordig, ongeschoren en onfris bijloopt.

Preventieve functie

Naast het louter verzorgingsaspect heeft het ADL-moment een sociale en preventieve functie. Het op cel gaan bij de geïnterneerde geeft een beeld hoe de persoon leeft (slordig, netjes, veel/weinig foto's van geliefden, familie,...). Wanneer we bij een persoon die in het verleden steeds een verzorgde indruk gaf, van wie zijn cel er kraaknetjes bijlag,... plots een verandering merken kan dit een signaal zijn dat er met deze persoon iets aan de hand is. Deze observaties worden doorgegeven aan de PSD, Medische Dienst, Psychiater,... zodat de nodige ondersteuning tijdig kan gebeuren.

Bij het op cel gaan wordt er vaak medicatie gevonden. Dit kan er op wijzen dat de geïnterneerde nalaat om zijn medicatie stipt in te nemen. Dit wordt doorgegeven aan de medische dienst.

Het kan best zijn dat de persoon helemaal geen medicatie neemt maar dat er toch medicatie op cel wordt gevonden. Dit kan op zich betekenen dat de persoon vb. een handeltje opzet van medicatie (ruilmiddel), dat de persoon in een depressieve bui een overdosis wil nemen en daarom de medicatie opspaat,...

Er wordt ook regelmatig nagegaan of een persoon wel voldoende nachtrust heeft of hoe de nacht verloopt. Wanneer hier sprake is van vb. slapeloosheid, nachtmerries of zelfs snurkende celgenoten, worden de bevoegde diensten hiervan op de hoogte gebracht zodat het probleem kan verholpen worden (medicamenteus, verandering van cel,...).

Detecteren van inbreuken naar veiligheid toe:

Het personeel van Centrum OBRA heeft van mij de uitdrukkelijke opdracht zich strikt aan de regels van veiligheid te houden. Heeft deze persoon vuur op cel en is dit toegelaten, is er sprake van agressieve uitbarstingen, is er uitzonderlijke spanning, kans op suicide, controle bij acute ziekte toestanden,... Wanneer er dergelijke vaststellingen gedaan worden brengt de begeleiding de kwartierchef op de hoogte die daarna het nodige doet.

Communicatie en psychosociale ondersteuning

Uiteraard is het moment waarop ADL doorgaat ook een moment voor de geïnterneerde om de begeleiding aan te spreken en op de hoogte te brengen van vb. (on)aangename situaties, om eens te ventileren, om iets persoonlijks mee te delen. Er wordt een persoonlijke relatie opgebouwd waardoor de persoon weet dat er op vaste momenten iemand langskomt mét een luisterend oor. Voor de begeleiding is dit een kans om het totaalbeeld van de gast te vervolledigen, om evoluties vast te stellen (vb. is er een evolutie in hoe iemand zich uitdrukt?),...

Groepsactiviteiten in de gevangenis

Sport en ontspanning, creativiteit en huishoudelijk werk, crea, knutselen, sport, koken, tuin.

OMG: *Onderhoud, Meubilair en Gebouwen* (een tijdelijk project dat erin bestaat om kleine karweitjes met een duidelijk begin en eindmoment af te werken . vb. aanleggen van petanquebaan, snoeien in de tuin, muren in de bezoekerszaal afwassen ,)

Vorming rond actualiteit

In een gespreksronde actuele punten bespreekbaar maken en dit als forum gebruiken om bv. over zichzelf te praten of om gelijkaardige probleemstellingen binnen de gevangenis aan te kaarten vb. agressie, racisme, geweld cfr. de situatie in de voorsteden van Frankrijk.

Deze vormingsmomenten zijn vaak een forum om bepaalde individuele problematieken of probleemstellingen eigen aan het gevangenisregime bespreekbaar te maken.

Vorming Sociale Vaardigheden

Hoe leer ik mij te uiten, hoe ga ik om met bepaalde gevoelens, hoe gedraag ik mij in groep ,

Er wordt ook samengewerkt om meer specifieke vormingscursussen te organiseren: o.a. de cursus 'Vlinders in je buik' rond relaties en seksualiteit gegeven door de dienst 'Vorming aan mensen met een verstandelijke handicap' (VMG).

Vorming Praktische vaardigheden

Vorming rond het gebruik van de euro, onderhouden of leren lezen en schrijven, hoe vul ik een rapportbriefje, kantinekaart op een juiste manier in,

Het huishoudelijk reglement van de gevangenis en van het regime worden zo gelinkt en uitgelegd aan de hand van concrete en praktische vaardigheden.

Zij vormen een belangrijke stap in het reïntegratieproces. Vb. het leren omgaan met de euro wordt in de praktijk getoetst tijdens extramurale werking (eigen aankopen doen,)

Individuele gesprekken

Individuele gesprekken gaan over diverse zaken zoals psycho-sociale problemen, persoonlijk en gerechtelijk verleden, relationele en familiale zorgen, problemen met het gevangenisleven, motivatieproblemen... Er zijn verschillende momenten in de week dat onze begeleiding hiervoor beschikbaar is.

Het gaat telkens om een gesprek van maximum één uur met de persoonlijke aandachtsbegeleidster

Door het wekelijkse gesprek met de aandachtsbegeleidster kan er bij een mogelijke probleemstelling vlugger ingegrepen worden. De nodige netwerken binnen de gevangenis (vb. medische dienst, PSD, psychiater, ...) kunnen op de hoogte gebracht worden, zodat het probleem/de gemoedstoestand van de persoon in kwestie niet escaleert.

Door met de aandachtsbegeleidster te praten wordt het vertrouwen terug stap voor stap opgebouwd, wat resulteert in een "olievlekwerking". De persoon gaat nl. zijn zelfvertrouwen herwinnen.

Individuele begeleiding in de gevangenis

Bemiddeling tussen het individu en het gevangenisregime en haar diensten, individuele ondersteuning in het gebruik maken en zijn weg vinden in het aanbod binnen de muren.

Individuele begeleiding in de gevangenis gebeurt bij de reguliere en dagelijkse werken en andere activiteiten in de gevangenis (bvb. ondersteuning op de werkvloer in de beschutte werkplaatsen van de gevangenis, begeleid bibliotheekbezoek, ...).

Individuele Traject begeleiding

Een groot deel van de individuele ondersteuning bestaat uit de individuele trajectbespreking door de ortho-agoge: voorbereiden, plannen, overleggen en evalueren rond stappen in onze werking (bvb. opstarten extramurale activiteiten) of stappen in de reïntegratie in de samenleving. Dit laatste is in hoofdzaak de taak van de sociaal assistente.

Buiten de gevangenis

Individuele begeleiding buiten de gevangenis

Individuele ondersteuning in het openbaar leven met activiteiten rond praktische, sociale en maatschappelijke zelfredzaamheid (winkelen, 'trein, tram en bus', kennismaken met maatschappelijke diensten voor ontspanning, vrije tijd, wonen, enz. ...).

Begeleide stappen in het opbouwen van het zorgnetwerk; vb. PTZ / Cie De Sporen,
Begeleiden bij een intakegesprek bij andere diensten.

Groepsactiviteiten buiten de gevangenis

Er zijn wekelijks groepsactiviteiten in een enigszins beschermd kader (De Werkplek, een apart gebouw van Centrum OBRA in het dorp) waarbij gewerkt wordt op huishoudelijke, arbeidsmatige of bezigheidsgerichte vaardigheden en attitudes.

Door het werken in een setting buiten de gevangenis, in een kleinere groep en vrij van het gevangenisregime gebeurt het vaak dat de persoon zich anders gaat gedragen dan in de gevangenis. Het biedt de persoon meer de mogelijkheid om zich te ontplooiën, waardoor vaak op termijn de positieve gedragsverandering ook waar te nemen is binnen de gevangensmuren.

vb: PB's van de Antro melden ons dat Piet meer contacten legt met andere geïnterneerden, hij durft vaker hulp inroepen wanneer hij problemen heeft, ...

Begin volgend jaar starten we een werkproject waarbij we 'uit huis' arbeidsmatige activiteiten organiseren in samenwerking met andere diensten.

Werkproject buiten de gevangenis

de Boot " Den OBRA ": het opruisen , helpen ombouwen van een binnenschip.

Het leren werken in groepsverband en dit met een vrij strak werkschema waarbinnen een zeker werkritme en kwaliteit wordt vooropgesteld.

Het is het leren omgaan met positieve en negatieve kritiek van de begeleiding (cfr. werkgever)

Het zich het zich ook leren houden aan de gemaakte afspraken, regels (cfr. arbeidsregels op de werkvloer, roken, ...)

Uitstroom – knelpunten

Sinds november 2001 waren er een honderdtal geïnterneerden met een verstandelijke handicap die deelnamen aan onze samenwerking met de gevangenis. Tot op heden zijn er een 12-tal die mede dank zij het afwerken van ons parcours en de goede samenwerking met de andere diensten in de gevangenis reïntegreerden. We zijn er van overtuigd dat zij door een goede voorbereiding meer kans hebben om niet meer terug te hoeven keren.

Toch zijn en blijven er problemen zoals:

- Het tekort aan plaatsen binnen de instellingen van het Vlaams Fonds
- De afwezigheid in de gevangenis van een aangepaste omgeving en zeker de mix met andere gedetineerden blijft een probleem
- Verstandelijk gehandicapten met seksuele delinquentie, drugsgebruik en psychiatrisch ziekte zijn in therapeutische settings niet welkom omwille van 'een te laag IQ'.

Positief is ook dat wij meer en meer bereidheid vaststellen bij de instellingen van het Vlaams Fonds om een dossier te bekijken en af te wegen of een opname mogelijk is.

We merken dat indien het professioneel sociaal netwerk goed werkt en er een duidelijk traject aanwezig is voor de geïnterneerde de deuren zich gemakkelijker openen.

Vermeldenswaard zijn ook de positieve evolutie en de groeiende samenwerking tussen gevangenispersoneel, gerechtelijke diensten en onze werking. Ik maak van deze gelegenheid en dit kader gebruik om hen te danken.

Martin Vanden Hende
Directeur Centrum OBRA vzw
25 november 2005